

E 132/10

A DEBRECZENI REFORMÁTUS FŐ-
ISKOLA BÖLCSÉSZETI KARÁNAK

VÉLEMÉNYE

AZ EGYHÁZI TÖRVÉNYEK
REVISIÓJA TÁRGYÁBAN.

ÍRTA:

S A KAR 1913-IK ÉVI MÁRCIUS 12-IKI
ÜLÉSÉBŐL A TISZÁNTÚLI REFORMÁ-
TUS EGYHÁZKERÜLET 1913-IK ÉVI TA-
VASZI KÖZGYŰLÉSE ELÉ TERJESZTI

MITROVICS GYULA D^{R.}
DÉKÁN.

DEBRECZEN 1913.

DEBRECZEN SZ. KIR. VÁROS KÖNYVNYOMDA-VÁLLALATA.
1913—862.

A DEBRECZENI REFORMÁTUS FŐ-
ISKOLA BÖLCSÉSZETI KARÁNAK

VÉLEMÉNYE

AZ EGYHÁZI TÖRVÉNYEK
REVISIÓJA TÁRGYÁBAN.

ÍRTA :

S A KAR 1913-IK ÉVI MÁRCIUS 12-IKI
ÜLÉSÉBŐL A TISZÁNTÚLI REFORMÁ-
TUS EGYHÁZKERÜLET 1913-IK ÉVI TA-
VASZI KÖZGYŰLÉSE ELÉ TERJESZTI

MITROVICS GYULA D^R.

DÉKÁN.

I. 150
1913

DEBRECZEN 1913.

Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés !

Midőn a zsinati törvények reformjáról előterjesztésünket kötelességszerűleg megtesszük, nemcsak a jog és administratio gyakorlati szempontjaira gondolunk nézeteink kifejtésénél. Főleg az vezet bennünket, hogy a magyarországi református egyház lehető legteljesebben elérje fenntartott iskoláival azt a fontos egyházi, közművelődési és hazafias célt, melyet azok a református egyház körében szolgálni hivatva vannak. Ez pedig más nem lehet, mint 1. az, hogy az iskolából kikerülő növendékek, — kiki a Gondviseléstől számára kimért munkatéren — értelmes és hasznos tagja legyen a református egyháznak és a magyar társadalomnak ; továbbá 2. minden iskola ne csak növendékeinek képzésével tegyen szolgálatot, hanem megfelelő fokon mindenik — munkásainak személyében — alkalmas művelője, sőt lehetőség szerint fejlesztője is legyen a tudományosságnak ; és végül 3. az iskola, — nemcsak mint nevelő, de mint kulturális tényező is, főleg a tanárok szellemi erőivel — a magyar református egyház kezében eszköz, és ha kell, fegyver is lehessen nagy fontosságú, hazafias, közművelődési és vallás erkölcsi hivatásának betöltésénél.

Három célt látunk tehát a magyar református egyház iskolái elé kitűzve, ú. m. : 1. nevelés-oktatás ; 2. szélesebb értelemben vett kulturális-tudományos ; 3. egyházpolitikai célt. Ezek nem, hogy egymással nem ellenkeznek, hanem egymásba olvadva egymást kiegészítik.

Közoktatási intézményeink céljának ilyen körülírásával természetesen nem vetünk fel új gondolatot ; mégis súlyt kívánunk fektetni reá, mert, fájdalmasan úgy tapasztaljuk, hogy eme hármas célnak a tudata és szolgálata a valóságban sokszor háttérbe szorul, sokszor pedig tanügyi közigazgatásunk nem helyesen választja meg az elérésökre szánt eszközöket. Már pedig abban a szellemi küzdelemben, amelyet a hazai protestantizmus részben virágzásáért, de részben egyenesen lételéért vív, a végeredmény jó részben attól függ, mennyire lesz képes az egyház iskoláinak szellemi tőkét kihasználni. Ezért iskoláiból kitűnően nevelt és minden hasznos ismeretre kioktatott ifjaknak kell kikerülniök ; nemcsak, hanem tanárai s tanítói sorában nagyobb számmal kell lenni a tudományok első rangú művelőinek is ; és végül olyan tanító és tanári nemzedékek neveléséről kell gondoskodnia, hogy azok az egyház számára vért és fegyverzet, másfelől minden sötétséget oszlató fény és veszedelmes útvesztőkön átvezető fonal is lehessenek az egyház kezében.

E hangoztatott hármas cél érdekében 1. az iskola belső életét úgy kell adminisztrálni, ahogy azt a legmagasabb paedagogiai érdekek megkívánják ; 2. intézményesen kell gondoskodni arról, hogy a tanárok és tanítók készütsége és tehetsége ne váljék a mostoha körülmények közé jutott s értékében fokozatosan, de biztosan csökkenő szellemi tőkévé ; 3. az iskola és munkásai anyagi, erkölcsi és szellemi javainak teljes biztosításával és valóságos megbecsülésével az iskolát lélekben kell az egyház testéhez fűzni ; úgy, hogy onnan az iskolának egyetlen ép lelkületű munkása se kívánkozhassek el, sőt annak mindenkor lelkesen állhasson szolgálatára.

Református iskoláink mai administrációja azon-

ban a szorosabb értelemben vett paedagogiai követelményeknek a legtöbb helyen alig felel meg. Ez pedig számos bajnak, sőt azt is ki kell mondanunk, fokozatos leromlásnak válik forrásává. A ma érvényben levő egyházi törvények VI. t.-c. 100. §. kimondja ugyan, hogy „a gimnáziumi oktatásra való felügyeletről minden egyházkerület belkörüleg intézkedik s ez intézkedését az egyetemes konventnek bejelenti“: ez az intézkedés azonban, megnyugtatólag, csakis a tiszántúli egyházkerületben történt meg és pedig jóval e törvény kelte előtt. A tiszántúli egyházkerület ugyanis már régóta szakember és pedig jelenleg kiváló szakember kezébe tette le a kerületbeli középfokú iskolák tanügyi ellenőrzését. A többi kerületek ellenben csak az egészen laikus igazgatótanácsok útján gondoskodnak erről az ellenőrzésről. Természetesen ily körülmények között szó sem lehet sem komoly, egységes vezetésről, sem dologhoz értő, szakszerű ellenőrzésről, főleg, ha meggondoljuk, hogy ugyanezen t.-c. 98. §. az igazgatótanácsosok szellemi képességével szemben csak azt a követelményt állítja fel, hogy a középiskolát kijárták legyen. A legtöbb helyen természetesen a társadalmi élet előkelőségeiből van az igazgatótanács összeválogatva ; tagjai, jórésben azért mégis nagyon távol állnak, mind a tudományokat, mind magát a paedagiát illetőleg, az állandóan velük való foglalkozást megkövetelő hozzáértéstől. Olyannyira, hogy az igazgatótanácsoktól teljesített felügyeletet és vezetést egyáltalán nem lehet szakszerű felügyeletnek minősíteni. A párhuzamok legjobban megvilágosítják a helyzet félszepségét. Szakfelügyeletnek, vagy egyáltalában bármilyen szempontból is, kielégítő felügyeletnek minősítené-e valaki azt, ha pl. a törvényszéki és járásbíróóságok ellenőrzése nem a törvényszéki elnöknek s a megfelelő felelősségi bíróságnak jogkörébe tartoznék, hanem ebből a célból pl. a városi képviselőtestület helybeli előkelőségeket küldene ki. Már pedig a nevelés sokkal finomabb és kényesebb munka, mint ügyes-bajos, peres dolgok paragrafusos elintézése. Azért nagyon veszedelmes, egyenesen végzetes dolog tanügyi közigazgatásunkban annak

az elvnek az érvényesítése, hogy a neveléshez, iskola-ügyekhez minden átlagos társadalmi műveltségű ember kielégítően ért.

Ezért a mai törvényes gyakorlat kényes dilemma elé viszi az iskolai kormányzást a legtöbb helyen. Vagy belátják az igazgatótanácsosok által való ellenőrzés lehetetlenségét, vagy nem. Ha belátják, akkor az illető iskola alig részesül valamelyes ellenőrzésben, mert az igazgatótanács a maga ügykörében az iskolák látogatásáról nem intézkedik. A kir. főigazgatók ellenőrzése pedig ellenszenves is, és a dolog természete szerint felületes is. De a legtöbb esetben teljesen hatástalan. Ha pedig nem látják be, az még nagyobb bajok forrásává lesz. Ezernyi finomságokban bővülő tanári munkának kell alávetnie magát a durva élet legtöbb esetben idegen tekinteteitől vezetett dilettantizmus, és sokszor nem is jóakarátú dilettantizmus ítékezésének. Természetesen ennek semmi üdvös eredménye sem lehet sem az iskolára, sem az egyházra. A dilettáns megjegyzéseknek a legtöbb esetben semmi hasznát sem veheti az iskola, ellenben elszórja a kölcsönös lekicsinylés és gyűlölködés magvát szakember és laikus, előljáró és tanár, egyház és iskola között. Iskola és munkása azért tartja igen sokszor nyűgnek az egyházi kormányzatot; míg végül kölcsönösen ellenségeket lát egymásban egyház és iskola.

A népoktatás körében a bajt ily súlyosnak nem találjuk. Nincs ugyan szakszerű ellenőrzés ott sem. Azonban a legtöbb esetben az iskolalátogató lelkész műveltsége olyan magasan áll a tanítóé fölött, hogy ez kielégítő biztosíték népiskoláink ellenőrzésénél; másfelől az iskolalátogatók között ott vannak jelesebb tanítóink is, kik szakismereteikkel részt vesznek az iskolai munka és az iskolai eredmény megítélésében. Kívánatos volna azonban, ha az iskolalátogató lelkészeket olyanok köréből válogatnók ki, akik a paedagógiai irodalom fejlődését is állandóan figyelemmel kísérik. Ezt azonban természetesen nem lehet intézményesen törvényben biztosítani. Ellenben gondoskodni lehetne és kellene arról, hogy papjaink

kellő paedagógiai készséggel rendelkezzenek általában. Ehhez kielégítőnek azt egyáltalán nem tartanók, hogy paedagógiai tárgyakból csak kollokválásra köteleznők a theologus ifjakat. Egy-egy tárgy tudományos kimerítéséről — mint egyetemeink tanárképzése is mutatja — az előadások folyamán szó sem lehet. Ha valamelyik tanár tárgyát befejezni kívánja, nem tarthat tudományos színvonalú előadásokat. Ha pedig be nem fejezett tárgyból kollokviummal megelégszünk, nem nyer áttekintést az ifjú az egész anyag felett. *Ezen csak úgy segíthetünk, ha a tanárképesítésnél elfogadott arra az elvre helyezkedünk itt is, hogy a theologiai tanfolyamon hallgatott paedagogiai collegiumok az ifjakat csak a tudományos módszerekkel és színvonallal ismertetik meg, ennek alapján kell aztán saját szorgalmukból, a tárgy egészéből a vizsgálatra készülniök.* Ugyanezekből az okokból és ugyanilyen szellemből szükségesnek tartjuk azt is, hogy a *philosophiai encyclopaedia, psychologia és bölcsélet-történet is felvétesse a rendes vizsgálati tárgyak sorába.* Valóságos *contradicio in adjecto*, hogy református lelkészeink lélektudománnyal előtanulmányaik folyamán behatóan foglalkozni nem kötelesek.

Általában életkérdés papi képzésünk *tudományos színvonalának emelése.* Ha pedig az előadások alkalmával a tanár mindig arra törekszik, hogy befejezett, teljes egészet adjon, ez csak a tudományos színvonal rovására mehet. Heti 2—3 órán, de többen sem lehet valamely tárgyat tudományosan kezelve, befejezni. Azért a theologiai facultásokon is a bölcséleti karok módjára, át kellene térni a speciál-collegiumok rendszerére. Ha az u. u. vizsgára készülő ifjúnak mindig mindent készen adunk, magától soha sem fog a tudományos kutatás és tanulmányozás nehézségeivel megbarátkozni. Szükséges volna azért felfogásunk szerint a lelkészképzés újabb reformjánál, a tanári karok számára ilyen szellemű utasítást felvenni a szabályzatokba. Az előadottakból önként következik az is, hogy a papi vizsgálatok tárgyai között nemcsak a paedagógiát és melléktárgyait óhajtjuk tehát bennhagyatni, de a felsorolt bölcséleti tárgyak felvételét

is kérjük. De, mint összefoglaló tudománycsoportot, talán célszerűbb volna az alapvizsga helyett a II. lelkészképesítő vizsgálat tárgyai közé venni fel. Ez a külön tudománycsoport ne zavarja az első tanulmányi időszakban a theologiai tudományokban való mélyebb elmerülést. —

Visszatérve a középiskolai administratio kérdésére, iskoláink színvonala érdekében kikerülhetetlenül szükségesnek tartjuk, hogy teljesen a szakszerűség érvényesüljön abban. A társadalmi életfolyamatnak mindig kezdetleges fokát mutatja az, ha szaktudást igénylő munkát dilettánsok végeznek ; fejlettebb fokon ebben a vonatkozásban is a fokozottabb differentiáltság érvényesül. Úgy hisszük, protestáns iskolaügyünknek is ki kell már bontakoznia a kezdetlegesebb fejlődési állapotból. Azért elsőben is teljesen szétválasztandónak tartjuk az anyagi és szellemi igazgatást. Az anyagi igazgatás, az iskolák anyagi szükségleteiről való gondoskodás, természetesen a helyi hatóságok, közelebbről pedig az igazgatótanács, munkakörében volna meghagyandó, míg a szellemi, vagyis szorosabb értelemben vett tanügyi administratio kizárólag szakemberek kezébe volna leteendő. Így első fokon nagyon kívánatos volna az *igazgatói állások állandósítása*, a ma leginkább dívó 6 éves rendszer helyébe. Ez az igazgató függetlenségét *minden irányban* erősen befolyásolja. Kívánatos volna továbbá, hogy az igazgatói állás átszerveztessék más szempontból is. Ma ugyanis inkább csak aféle irodafőnöki jellege van ; míg, felfogásunk szerint, az igazgatónak egyszersmind, sőt első sorban, tanügyi vezetőnek, paedagogarchanak, kellene lennie. Ő képviselje kiterjesztett jogkörében különböző egyéniségű tanárok között a magasabb egység első tagozatát. A különböző irányú munkásság egybevágó összhangjára és állandó következetességére sehol oly nélkülözhetetlen szükség nincs, mint épen az iskolában. Méltán mondja, kissé kiélezett accentussal H. Spencer, hogy a brutális nevelés is jobb, ha következetes, mint a legkiválóbb elemekből álló nevelés, ha következetlen. Ennek az egységnek, következetességnek őre és képviselője az igazgató, ha testülete élén a tanári

tanácskozásokon erőt és bölcseséget egyesíteni tud. Azonban az igazgató önmagában nem láthat meg és nem végezhet el mindent. Szükségesnek tartjuk azért azt is, hogy középiskoláink felett, a helyi viszonyoktól egészen függetlenített és a tanügyi szakképzettség legmagasabb kellékeivel bíró paedagogusok vigyék a felsőbb tanügyi vezetés és ellenőrzés tisztjét....

Átmeneti állapot gyanánt kielégítőnek tartanánk annyit is, ha a tiszántúli középiskolák mintájára, *középiskolai felügyelők jogkörébe utaltatnék a tanügyi vezetés és ellenőrzés*. Sem az egyes egyházkerületek anyagi erőinek korlátozottsága, sem az egyes kerületek kötelékébe tartozó középiskolák csekély száma (pl. a Dunántúl és Tiszáninnen) nem lehet elégséges ok ennek a rendszernek a visszautasítására. Ahol a körülmények nem engedik meg önálló felügyelői vagy főigazgatói állás szervezését, bármelyik középiskolai tanárt vagy igazgatót megbízhat a kerület a felügyelői teendők ellátásával. Be kell vallanunk azonban azt is, hogy református iskoláink számára nem ezt találjuk a legideálisabb állapotnak. Felfogásunk szerint az egyetemes magyar református egyház iskoláinak *teljesen központi jellegű administrálása* az egyedül kielégítő megoldás, amely felé kell, mint előbb-utóbb kitűzendő cél felé törekednünk. Az anyagi igazgatás ebben az esetben is megmaradhatna a helyi igazgatótanács kezében; ellenben a tanárok alkalmazása, kinevezése és áthelyezése az egyetemes tanügyi előadó jogkörébe volna beiktatandó, aki az egyes egyházkerületekkel szemben a közgyűlésen, és az egyetemes egyházzal szemben a konvent előtt, viselné intézkedéseieért a felelősséget.

Főtiszteletű és Méltóságos Egyházkerületi Közgyűlés! Nagyon jól tudjuk, hogy ezzel nem épen rokonszenves, vagy legalább is szokatlan gondolatot vetettünk fel. Magyar református egyházunk és intézményeinek igazgatásában a súly idáig az alsóbb fokú helyi szervek működésére esett; a centralisatiót minden téren ellenzéssel fogadta a protestáns közvélemény és még az egyetemes konvent jogkörének tági-

tását sem szokás jó szemmel nézni. Kétségtelen mégis az, hogy a centralisatio folyik és annak jelentékeny erősülésünket köszönhetjük. Messze vezetne tárgyunktól ennek a tételnek bizonyítása ; azért egyszerűen csak hivatkozunk az egyetemes egyház nagyszabású alkotásaira, amelyeket kisebb egységekben maradvá, sohasem sikerült volna létrehozni ; ilyenek pl. a közalap (domestika), az országos lelkészi gyám- és nyugintézet ; az egyetemes tanügyi bizottság ; orsz. parochialis- és a népiskolai könyvtár ; stb. Szervezeteink körén kívül eső területeken is csak erkölcsi egységünk súlyának felhasználásával lehetett olyan eredményeket elérnünk, mint a lelkészi javadalom rendezése, országos tanári nyugdíj, különböző segélyek stb. Sőt iskoláink fejlődésében is nagy részt tulajdonítunk az államsegély mellett az egyetemes tanügyi bizottság és a konvent messzebbre tekintő s egyetemes szempontoktól vezetett működésének. Iskoláink kormányzásánál is szemmel látható most is ez a lassú eltolódás. Hajdan pl. még a főiskolák kormányzását is egyes tractusok tartották kezökben ; ma még az egyházközségek által fenntartott középiskolák kormányzatába is befolyik, és pedig sokszor döntőleg, a kerület és a konvent.

De tényleg itt is ez a fejlődésnek természetes útja. A társadalmi szervek is a természet egységesítő törvénye alá esnek, amely szerint bármely organismus annál hatalmasabb életműködést fejthet ki, mennél több alárendelt szerv functiója, mennél teljesebb egybevárással illeszkedik bele a közös szervezet életfolyamába. Kezdetleges társadalmak élete pusztá széttagoltság. Ebből a széttagoltságból úgyszólván szemünk előtt folyik református egyházi életünk nagyobb egységek felé tömörülése. Az egyházközségi és tractualis széttagoltság kora egész a múlt század derekáig tartott ; most a kerületek élete virágzik még az egyetemes egységnek sokszor rovására és kárára ; de már megindult a nemzeti egyház egységébe igazodás folyamata. Egyházi életünket akkor fogjuk igazán gazdagnak és erősnek mondhatni, ha a legkisebb egyházközség élete, a maga hivatási körében, épolyan

virágzó lesz, mint az egyetemes egyesülés alakjában, ott is az egyetemesség sajátos feladatait szolgálva.

A tanügyi administratiót emez egyetemesség munkakörébe tartozónak véljük. És nem sérti sem a protestáns autonomia, sem a prot. szabadság elvét, mint ahogy nem sérti a politikai autonomia és szabadság elvét sem az, hogy az igazságszolgáltatás és állami oktatás szervei nem a helyi testületek (község, vármegye) autonom ügykörébe vannak bekapcsolva. Másfelől az illetén átszervezést komoly szükségletek teszik mind sürgősebbé. Így pl. amihez elégtelenek egyes kerületek szerényebb anyagi eszközei, elégségesek lehetnek az egyetemes egyház erőforrásai. Amint a szorosabb értelemben vett egyházi közigazgatás szervét meg tudta alkotni, úgy megteremtheti a tanügyi közigazgatás központi szervezetét is, egy felelős főnökkel és főigazgató jellegű központi szakreferensekkel. Öt magasabb rangú tisztviselő egy pár kisegítő irodatiszttal elláthatná egész középiskolai tanügyi adminisztrációt. Ezek lehetnének: a felelős hivatalfőnök, mint *tanügyi előadó*; továbbá egy-egy *főigazgató* vagy felügyelő *a) a classikus nyelvek és ó-kor történet, b) modern nyelvek és új-kor történet, c) matematika-physika s földrajz, d) vallástanítás* ellenőrzésére. A theol. és jogi oktatás számára külön tisztviselőre nem volna szükség, mert itt az akadémiai tanszabadság az ellenőrzés eféle mértékét nem is tűri meg, másfelől pedig megfelelő, de kisebb tiszteletdíj mellett egy-egy megbízott theologiai- és jogtanár a szükséges teendőket a legjobban elláthatná jövőre is.

A szervezés további részletezésébe, valamint a kivitel anyagi lehetőségének a bizonyításába nem kívánunk bocsátkozni. Csupán szükségességének igazolására óhajtunk még egy pár érvet felemlíteni. Kezdjük a *tanári állások betöltésén*. A tanárválasztó testületek igen sokszor nincsenek olyan körülmények között, hogy a helyes szempontok érvényesítésével és kellő körültekintéssel választhatnák meg a tanárokat. Végtére is egészen más a foglalkozásuk eme testületek tagjainak, semhogy mindig meg lehetne a többségben a kellő érzék a tanári arravalóság fel-

ismeréséhez. Mint ahogy egy lelkiismeretes tanár-ember is nagy zavarba jönne, ha pl. több jelentkező közül valamely mérnöki állásra neki kellene a legértékesebbet megválasztania. Igaz, hogy tanácsadó szaktestületül ott van a tanári kar, de bizony sokszor, az egészségtelen helyzet igazolásául, annak nincs mindig és mindenütt döntő súlya. Igen sokszor meg szinte erkölcsi és physikai lehetetlenség a választásra jogosított testületnek idegen szempontok rájuk nehezédésétől megszabadulni pl. rokoni vagy baráti összeköttetések érvényesülésének eseteiben. Végre is eme testületek tagjai egyazon társadalom szűkebb körében élnek és ezért is sokszor vannak kényszerítve arra, hogy eféle szempontokat az iskolai érdekeknek elibe tegyenek. Ugyanígy vagyunk az igazgatói állás betöltésénél is. Azzal súlyosbítva, hogy sokszor bármily kitűnő tanárok legyenek is valamelyik testületben, igazgatónak való még sincs közöttük, mert ahhoz másféle képességek is kellenek. Másunnan pedig pl. gimnáziumainkban, igazgatót választani a mai rendszer mellett nem lehet. Arra is van vagy lehet eset, hogy valamely testületben megromlik a tanároknak egymás között vagy az igazgatóval, vagy pedig az előjárósággal szemben a viszonya. Egy-két személyváltoztatással lehetne sokszor az ilyen állapoton segíteni. De még sem lehet, mert a pályázás nem mindig sikerül, sokszor meg nem is akar az illető elmozdulni. Áthelyezésről meg nem lehet beszélnünk. Így aztán esetleg egy emberöltőre megromlik a helyzet, sőt átplántálódik a következő generációra is. Mennyi értékes egyéniség morzsolódik szét így ez áldatlan viszonyok között kárára szellemi erőinknek!... nem is említve az iskola szellemének pusztító megromlását!

Mindezekben a bajokon most nem áll módunkban segíteni. De segíthetne az, ha a *felelős központi kormányzatnak volna joga és kötelessége a tanárok és igazgatók alkalmazása, kinevezése és áthelyezése*. Igaz, hogy a protekciós tülekedés hullámai idáig is fölcsapatnának; de talán mégis kevesebb alkalmal. Tévedni a központi kormányzat is téved-

hetne, de az itt alkalmazott férfiakat szaktudásuk ez ellen mégis inkább felvértezné. És emellett az állásukkal járó felelősség a kísértésekkel szemben olyan súllyal esnék a mérlegbe, aminőről mostani viszonyok közt egyáltalán beszélni sem lehet. Hiszen állandóan a nyilvánosság ellenőrzése alatt volnának, mert tetteikről az egyházkerületi közgyűléseknek, melyeknek felelősségre vonható szakelődöik lennének, felelni tartoznának; míg a mai választó testületek ebben a tekintetben a csorbítatlan souverénitas hatalmát élvezik. A felelősségre vonás zaklató kérdésére bármelyik is ezzel felelhet: így intézkedtem, így választottam, mert így akartam; senkinek sem tartozom érte felelősséggel.

Már pedig igazán fölösleges hangsúlyoznunk a tanárok megválasztásának fontosságát. Hiszen az iskola mindig olyan, amilyenek a tanárai. A központi adminisztráció pedig kiváló fontosságú volna a tanári munka értékelése és fejlesztése szempontjából is. Mostani viszonyaink között a tanár teljesen ki van szolgáltatva jó vagy balszerencséjének. Fejlődése, kedvező vagy kedvezőtlen környezete felett, nincsen semmi hatalma. Azért igen sok értékes tanári egyéniség pusztul el, mint már említettük, a mostoha körülmények miatt. Központi igazgatás mellett minden egyes tanáron rajta tarthatná gondozó tekintetét a központi személyzet s alkalma volna mindeniket megfelelő helyre állítani. A kiváló gyakorló tanárt az alkalmas és szakszerű ellenőrzés olyan intézethez helyezhetné át, hol ilyen erőknek hijával vannak s megbízhatná szakjában a paedagogiai vezetés munkájával. Tanárjelölteket rendelhetne mellé kiképzésre és így tovább. Kiválóbb tudományos képességű és törekvésű tanárokat az egyetemi székhelyekre helyezne át, hogy a magántanári képesítés megszerzésével s az egyetem munkájában való részvétellel az egyetemi katedrákra jogosult ref. tudósok arányszámát emelhessék. Mai viszonyok közt a tanár legfeljebb saját óráin érvényesülhet; sőt sokszor még itt, a maga szűk körében is akadályozva van a gáncsolóktól. Az egyetemi városba való jutás tisztára a vé-

letlen szeszéjétől függ. A tanárjelöltek gyakorlati kiképzéséhez pedig, kerületünk gimnáziumait leszámítva, alig lehet kiválasztani az alkalmas egyéneket, mert nincs, aki hiteles információkat adjon az alkalmas mesterekről; sőt olyan hatóságunk sincs, amely egyáltalában intézkedhetnék ebben a tekintetben. Tényleg ma nincs is szó nálunk gyakorlati tanárképzésről. Tanárjelöltjeink egyszerre a kész kathedrákba cseppennek bele. Ez pedig sokáig fenn nem tartható állapot. Ha tanárjelöltjeink gyakorlati kiképzését teljesen a véletlenre bizzuk, a jövő tanárnemzedék nem lesz képes a folyton fejlődő paedagogiai követelményeknek megfelelni. Mivel pedig az államnak és a kátholikus iskola-fenntartó hatóságoknak erre gondjuk lesz, sőt részben már ma is van, a mi intézeteink ezen a ponton is ki lesznek téve a versenyben a természetes hátramaradás minden veszedelmének.

Azokat a tanárokat továbbá, kikben adminisztratív ügyességeket ismer fel a szakfelügyelet, igazgatói állásba léptetheti elő. Ma az igazgatóválasztás egészen mellékes körülmények eshetőségeitől függ. Akikben pedig tudományos hajlamok és képességek vannak, azok mentesíthetők volnának a közszolgálat terhesebb mellékfeladataitól s nagyobb kultur központokba volnának áthelyezhetők. Ma ez is tisztára véletlenség dolga. Nagyobb helyekre vagy igazgatói állásba nem annyira a kiválóbbak, mint sokszor inkább csak a szerencsések vagy az ügyeskedők jutnak el. Sok kiváló tehetség forgácsolódik el tudományos alkalmaknak és eszközöknek híján! Sok jobb sorsra érdemes ifjú tudós fuldoklik az autonomikus kormányzás reászakadó és nem neki való terhei közt. Ebben a tekintetben igazán nagy szellemi fényűzést visznek iskoláink, mikor pl. a gazdasági adminisztráció sok olyan dolgát intéztetik más, magasabb funkciókra hívatott erőkkkel, melyek alsó fokú tisztviselők teendői volnának. De másban is baj van. Mai körülményeink között ugyanis minden egyes iskolai és paedagogiai kérdést külön kell megvitatni és dűlőre vinni minden egyes iskola körében és pedig a legtöbbször olyat, amelyet a paedagogiai közvélemény

már régen tisztázott. A református tanárnak igen gyakran egészen egyszerű kérdéseket teljesen előlről kell kezdeni és magyarázni minden egyes iskolában külön-külön, ha valami üdvös reformnak akarja megnyerni az előljáróságot. Az eféle kérdések tisztázása pedig rá nézve nem jelent lelki gazdagodást, tanulmányaiban haladást, legfőlebb csak céltalan tépelődést és keserűséget. Idejét azonban mégis lefoglalja. Tanulmányai után vágyakozva, eleinte nyűgösen végzi, kedvetlenül csinálja az eféle rég tisztázott kérdések kényszerű fejtegetését; utóbb azonban egészen ezeknek él s teljesen elfordul a komolyabb szellemi munkától, mert a helyi tanügyi kormányzat ezt tőle megköveteli, épen paedagogiai lelkiismeretére hivatkozással, a korszerű színvonal valamelyes megközelítése érdekében. Így kallódnak aztán el épen legértékesebb tanári egyéniségeink! Sajnáljuk, hogy ezen a téren a bizonyítás eszközeivel nem élhetünk. Azonban exempla sunt odiosa!

Nem habozunk annak a nézetünknek a határozott megvallásában, hogy protestáns középiskoláink a szakszerű ellenőrzés és egységes vezetés híjában ma a *teljes szervezatlenség állapotában vannak*. Ennek a symptomái előtt alig is lehet szemet húnynunk. Elégületlenség alakjában gyakran találkozunk is ennek a felismerésével; mert hiszen tagadhatatlan, hogy ma sem az iskola, sem a tanár nem népszerűek. Okaival azonban a prot. közvélemény ma még távolról sincs tisztában. Mi a fentiekben kívántunk a bajok forrásaira rámutatni, jóllehet tisztában vagyunk azzal, hogy fejtegetéseink általános helyeslésre nem igen találnak. Kötelességünk volt azonban ezek őszinte elmondása, mert féltjük a hazai protestantizmust iskoláink rohamos *belső* hanyatlásától. Ez súlyos vereséget jelentene reánk, mert hazai kulturális életünk többi tényezői, kiknek versenyével ezen a téren találkozunk, erősebb szervezettel vannak felkészülve. És ha talán ez az erősebb szervezet sem éri el mindenütt a kívánatos eredményeket, végre mégis csak gyorsabban fogja ehez a biztosítékokat megtalálni, mintha ez is a divergáló szervezatlenség

állapotában tapogatózna. Hogy egyebet ne mondjunk, ismeretes az állami közoktatás hatalmas szervezete. A katolikus középiskolák is egységesebb szervezetnek a tagjai. A desorganisáltság képét csak a két protestáns egyház középoktatása mutatja.

Az a felfogásunk, hogy a református középoktatás egységes és erős központi szervezésével azt a hármas célt, amelyet előterjesztésünk elején református iskolai szervezetünk elé kitűztünk, a mainál sokkal biztosabban elérhetnők. T. i. 1. intenzív belső munka folynék benn az iskolában s fényesebb nevelési eredmény kísérné; 2. a tanárok önmaguknak és igazi hivatásuknak visszaadva, magasabb rendű szellemi életet élhetnének s tudományosabb értékeiket hasznosabban gyümölcsöztethetnék; és végül 3. egyetemes egyházunk kezében is hatalmasabb eszköz lehetnének egyházpolitikai és valláserkölcsi feladatainak betöltésében. Míg ugyanis ma eltagadhatatlan az érzékenykedés, sőt bizonyos fokú idegenkedés is az egyházi és iskolai élet szervei és munkásai között, a súrlódási felület s a félreértések állandó alkalmainak eltávolításával teljes lelki egységbe forranának s az iskolánál és annak munkásainál nem lenne hatalmasabb segítő-társa a magyar protestantizmusnak. Meg vagyunk győződve róla, hogy ahol a baj már megvan, az iskola munkásainak ma sem az ellenőrzés és a kormányzottság állapota fáj, hanem a meg nem értésből és a félreértésből származó balfogásai a dilettáns kormányzatnak. Nem principiumszerű különbségek az ellentétek forrásai, — ami már orvosolhatatlan kóros állapot, — hanem az, hogy a fejlett, bonyolult és szaktudást kívánó iskolai munka van egy ezen a ponton még nem differentiálódott egyházi szervezet kereteibe beszorítva. Az előre haladott élet itt is támogatást követel. Kár volna a természetes és szükséges fejlődésnek útját vágni; mert ha az iskola az egyházi szervezetben nem tudja megtalálni a saját természetének megfelelő helyet, fejlettebb állapotának létfeltételeit: épen annak a veszedelemnek lesz az anyaservezet, az egyház és sarjadéka, az iskola is kitéve,

amelytől ez a megokolatlan féltékenység épen elzárkózni kíván.

Félreértések kikerülése végett azonban meg kell jegyeznünk, hogy az ugrásszerű fejlődés sehol sem természetes s a gyakorlati megvalósítás terén mi sem gondolunk a szakszerű iskolai igazgatás központi jellegének a fentiek szerinti éles kidomborítására mindjárt az első alkalommal. Mi ezzel csak egy szerintünk ideális állapotnak a képét akartuk megrajzolni, amely felé jól felfogott érdekünkéből törekednünk kell. Eme távolabbi célhoz elvezető hosszabb útnak azonban megvannak a maga, viszonyaink között, könnyebben elérhető közelebbi állomásai. Már maga az egyetemes konvent is megjelölt egy ilyen állomást, midőn kívánatosnak mondotta ki két központi felügyelői állás szervezését s ez iránt meg is kereste az illetékes kerületeket. Sajnos, hogy még ezt a félénk lépését sem kísérte a kívánatos eredmény. De ha talán a kerületek hozzájárulása nélkül szerveznék ezt az egyetemes egyház közös erőforrásaiból, főleg a közigazgatási államszegély felemelendő összegéből, akkor talán a kísérlet nem volna épen eredménytelen.

Az említett két, de szerintünk, mint fent jeleztük, legalább is négy ilyen felügyelői állás megszervezése után, melyek közül az egyik ideiglenesen a hivatalvezetés felelősségével volna esetleg összeköthető, ezeknek addig, míg az egyház közigazgatási életének a fősúlya a kerületekre esik, lehetne olyan szervezetet adni, hogy első fokon az egyházkerületek keretébe illeszkedjenek be működésükkel. Ezt olyanformán lehetne megvalósítani, hogy a saját szakcsoportjának körében mindenik az összes református iskolák felett gyakorolhatná az ellenőrzést és vezetést, azonban minden egyes ügyben közösen, mindnyájuknak együttes tanácsából keltezve, intézkednének a felelősség kölcsönösségével, mint ahogy azt a bírói tanácsoknál látjuk. Az egyes egyházkerületekhez azonban csak egy-egy felügyelő volna szolgálatra beosztva, aki a központ intézkedéseiért viselné ott a felelősséget. A döntő szót a tanárok alkalmazásánál is meg lehetne tartani a kerületek kezében, de úgy, hogy a központi tanügyi

szerveket vagy az ajánlás, vagy a kizárás, vagy a vétó joga illethesse meg. Természetesen ebben az esetben is jogmegvonás volna ez az igazgatótanácsokkal szemben. Csakhogy ezt a jogot, melyet ebben az esetben az igazgatótanács helyett a kerület gyakorolna, ma már nem lehet azzal védelmezni, hogy aki fizet, az jogokat is gyakorol. Először is az anyagi adminisztrálás joga továbbra is megmaradhatna a helyi igazgatótanácsok kezében. Másodsor azonban az is áll, hogy ma már a helyi fenntartók nagyon kevésé fenntartói annak az iskolának. Igen kevés helyen terheli egy-egy gimnázium mostan a helyi fenntartók évi költségvetését. Máskülönben is a fenntartási költségek 40—50%-a ma már a legtöbb helyen államsegélyből kerül ki; ennek ellenértékeképpen pedig a közhatalomnak, nézetünk szerint, illetékesebb képviselője akár az egyházkerület, akár az egyetemes egyház, mint pl. a legtöbb helyen a prezbitériumoktól választott helyi igazgatótanács. Videant consules!

Ilyen szervezés mellett a tanárvilág oly teljes egységbe olvadna egyháztársadalmunk egészével, hogy önmagától szünnék meg az a sérelem egyrészt és követelmény másrészt, mely ma a tanári képviselet kérdésében fennáll. Mivel akkor a tanárok és iskola minden dolga a központi szakszerű vezetés körébe volna beutalva, másfelől pedig minden korszerű iskolai követelménynek hivatott és kellő súlyú képviselője volna a döntő fórumokon az illető referens, szó sem lehetne arról, hogy az iskola és tanárság érdekei külön képviselettel bírjanak az egyházi közigazgatás különböző tagozataiban. Hiszen, mint referensek, hivatalból tagjai volnának a kerületi közgyűléseknek a központi szervezet kiküldöttei. Nemcsak a felelősséget viselnék ott, de a szükséges felvilágosításokat is megadnák s a jogos iskolai és tanári érdekeket is kellő súllyal képviselhetnék. Ebben az esetben nem kellene a tanárságnak arra törekednie, hogy sokszor félreértett, mellőzött és dilettáns módra kezelt elem lévén az egyház szervezetében, magáról és az iskoláról képviseletileg gondoskodjék. Addig azonban, míg ez be nem következik, ennek a kép-

viseleti rendszernek legalább a II. budapesti zsinatot megelőző idők szerinti fenntartását véljük szükségesnek.

Mint egyetlen kérdésben, úgy itt sem az egyoldalú jogi szempontok, hanem magasabb elvi tekintetek és főleg a magyar kálvinizmus jól felfogott érdekei vezetnek bennünket. Ezért nem a jogmegvonás sérelme kényszerít bennünket arra sem, hogy a tanári képviselők választásának régebbi módját óhajtsuk visszaállíttatni. Nem a jogfosztás sérelme; bár ez sem kicsinylendő fontosságú dolog a közegyház szempontjából. Ugyanis jogmegvonással senkiben sem lehet a szolgálat készségét és lelkeségét fokozni. Hanem ezzel szemben főleg arra vagyunk tekintettel, hogy *egyházunk kormányzó testületei mennél alkalmasabbak legyenek hivatásuk teljesítésére*. Mivel pedig most ezek jogkörébe tartozik az iskolák kormányzata is, eme hivatásuknak eleget csak úgy tehetnek, ha abban az iskolai életnek *leghívatottabb képviselői* vannak jelen. Itt aztán nézetünk szerint a gyakorlati szempontokat tévedés volna doktrinér elveknek feláldozni. Nézetünk szerint itt egyedül jogos irányadó szempont az lehet: *hogyan lehet az iskolai élet legkiválóbb képviselőinek megválasztására a legbiztosabb eszközt megtalálni*. Erre természetesen csak olyan egyének vagy testületek lehetnek képesek és illetékesek, kik *ismerik az iskolai életet és annak munkásait*. *Akik nem ismerik, azok helyesen nem is választhatnak*. Már pedig, talán túlzás nélkül mondhatjuk el, hogy az iskolai élet, az iskolai szükségletek és az iskolai munkások *legjobb ismerői maguk a tanárok*. És hogy mennyire nincsenek abban a tekintetben választó hivatásuk színvonalán a választásra ma jogosult testületek, mutatja a tanárképviselekre beadott különös, sokszor egészen a megsemmisítés involválásáig különös szavazatok nagy száma. Azért tisztelettel teljes véleményünk az, hogy *a tanár- és tanító képviselőket ezért ismét maguk a tanárok és tanítók választhassák*.

Főtiszteletű és méltóságos Egyházkerületi Közgyűlés! Fölfogásunk szerint nekünk, véleményező szaktestületnek, csak az lehet a feladatunk, hogy

pusztán a legfontosabb, alapvető, elvi kérdésekben mondjuk el nézeteinket. A részletek a törvényszerkesztés munkájához tartoznak. Azért részletekbe mi nem is kívánunk bocsátkozni. Ellenben olyan kérdésekben, melyeknek nagy elvi fontosságot tulajdonítunk, minden más tekintet félretevésevel, pusztán nemzeti kulturánk és református egyházunk érdekeinek szemmel tartásával és azok lelkes szolgálatától vezettetve s nagy igazságainktól áthatva, a fentiekben bátrak voltunk leplezetlenül elmondani véleményünket.

Kiváló tisztelettel maradtunk a főtiszteletű és méltóságos Egyházkerületi Közgyűlésnek
1913 március 12. ülésünkből

alázatos szolgálja :

a debreceni református főiskola akadémiájának böl-
cseleti kara s annak nevében

Mitrovics Gyula dr.,
e. i. dékán.

